

Jan Hodač, Lubor Lacina, Petr Strejček: Evropské křižovatky

Recenze:

Jan Hodač, Lubor Lacina, Petr Strejček: *Evropské křižovatky*. Brno: Barrister&Principal, 2014, 184 s. ISBN 978-80-7485-018-9

V recenzované publikaci si trojice autorů z Mendelovy univerzity v Brně vytkla za cíl osvětlit systém fungování unijních institucí včetně jeho historické geneze a zároveň věcně zdůvodnit a upozornit na některé otazníky vznášející se nad současnou podobou evropské integrace. Takový záměr je jistě chvályhodný, neboť nelze než souhlasit s úvodním názorem autorů, že Evropská unie je mnohokrát populisticky kritizována „na základě bizarních maličkostí... často bez vysvětlení souvislostí či pointy” (s. 9). Celá publikace je pak členěna do šesti kapitol, přičemž základem celé analýzy jsou kapitoly druhá až čtvrtá, z nichž vyplývá závěr tvořený několika komentovanými tezemi.

Druhá kapitola se zabývá počátky, vývojem a perspektivou evropské spolupráce. Začíná standardně popisem poválečné situace a vznikem původních Společenství (ESUO, EURATOM, EHS). Soudím, že logiku této integrace vystihl již o 100 let dříve Frédéric Bastiat: „Tam, kde nemůže překračovat hranice zboží, překračují je armády.“ Text kapitoly pokračuje příběhem vzniku eura až k nedávné hospodářské krizi a jejím důsledkům. Za zmínku stojí zejména vydařená část o hlavních tahounech integrace, tedy Německu a Francii a nástin přesunu integračního stimulu z Paříže, kde se přirozeně nacházel po druhé světové válce (Schuman, Monnet) směrem do Berlína zhruba od 70. let 20. století. Publikace výstižně shrnuje důvody pro označení Německa jako dnes nejmocnějšího hráče na evropském poli. V kontextu vztahu obou zemí je vylíčen příklad dnes tak kritizované společné zemědělské politiky, jež vznikla v 60. letech jako náplast na obavy Francii z důledků zavedení vnitřního trhu zvýhodňujícího hlavně exportně zaměřené Německo. Autoři si současně správně všímají, že poválečná motivace integrace coby nástroje udržení míru v Evropě nemůže pohánět spolupráci věcně a její vypovídací schopnost zejména od konce studené války slábne. Do popředí se tak dostává hospodářský růst jakožto motivace další a silnější spolupráce.

Kolektivní obrana z hlediska bojové připravenosti lehce zlenivělých evropských států se ostatně i dnes uskutečňuje zejména prostřednictvím Severoatlantické aliance.

Z hlediska perspektiv dalšího vývoje spatřují autoři budoucnost Unie vzhledem k vhodnému zajištění eura (*ceteris paribus*) společnou fiskální politikou ve federalizaci, nahrazení současné úřednické Komise volenými představiteli a nutným zvýšením unijního rozpočtu (s. 55). S touto myšlenkou je spojena problematická teze autorů o tom, že by suverenitu ani národní identitu jednotlivých států federální struktura nezpochybnila ani při „zásadní reformě unijních institucí“. Poněkud přitom opomíjí skutečnost, že federace by nutně vyžadovala ústavní zakotvení (na rozdíl od mezinárodní organizace), které by však bez evropského lidu, jež neexistuje ani podle autorů, nemohlo plnit svou klasickou funkci. Jistě, že některé pojmy, jako je např. suverenita – nejsou vykládány v teorii mezinárodních vztahů či politologii jednotně, ale pokud budeme brát za bernou minci nejstřízlivější vymezení projevů státní suverenity coby rozhodování státu o fiskálních otázkách a zahraničně-bezpečnostní politice, nelze výše zmíněnému tvrzení autorů přitakat. Tím spíše, že pro určení rozdělení kompetencí mezi Unii a státy bohužel není optimálně zacházeno se zásadou subsidiarity, čehož si autoři ostatně sami všimají (s. 33), aniž by se této zásadní zkušenosti blíže věnovali. Stejný osud pak má naneštěstí pouhé nafuknutí obtíží s nerespektováním a svévolným nesankcionovaným porušováním evropských pravidel, ke kterým se samy jednotlivé státy zavázaly (klasická demonstrace se týká Paktu stability a růstu – s. 51 a 114). Dle mého názoru jsou oba tyto problémy pro věrohodnost hlubší integrace velmi podstatné a měla by jim být věnována větší pozornost. Kapitola dále připomíná povýšenecká prohlášení evropských politiků o výsledcích referend týkajících se integrace a upozorňuje na problematický demografický vývoj v Evropě, který je spojen s nutnou rostoucí imigrací, což vytváří živnou půdu pro růst vlivu extrémistických hnutí. Některá blíže nedoložená tvrzení zde nutně subjektivně zabarvenou recenzovanou esej posouvají na tenký led – např. o růstu vlivu i počtu lobbystických skupin v EU (s. 32), o potřebnosti domácího zemědělství (s. 22), o zátěži, kterou imigrace představuje pro národní rozpočty (s. 50) či o tom, že stoupá nezaměstnanost stále větší části unijní populace (s. 50, s. 134 – i letmý pohled na Eurostat prozradí, že nezaměstnanost v EU-28 od přelomu let 2012 a 2013 nestoupá).

V navazující kapitole se brněnský autorský tým zabývá porovnáním institucionálního a volebního systému EU a národních států a na tomto základě se snaží osvětlit nedostatky, běžně označované pojmem demokratický deficit. Implicitně autoři vycházejí z pojetí EU jakožto analogie státu, když např. zcela přímočaře označují Evropskou komisi jako vládu EU (s. 65, 74 a 92). Na takto zvoleném předpokladu samo o sobě není nic špatného, ale bylo by vhodné upozornit, že se nejedná o *fait accompli*. Německý Spolkový ústavní soud ve svém lisabonském

rozsudku označuje EU jako Herrschaftsverband založený na mezinárodním právu, jenž je trvale nesen smluvně projevenou vůlí států, které zůstávají suverénními. Takový přístup ostatně umožňuje přistoupit k problematice demokratického deficitu Unie s jistým nadhledem – dle Moravcsikova náhledu není demokratický deficit EU o nic větší než ten, který se vyskytuje v rámci národních států, a snaha o jeho odstraňování paradoxně může vést k nižšímu zájmu o unijní politické dění. Základní obtíže, z nichž pramení demokratický deficit, pak autoři spatřují v tom, že evropské strany působící v Evropském parlamentu neplní svojí společenskou funkci jakožto výraz prosazovaných unijních cílů či politických ideologií, neboť jsou voleny na základě vnitropolitických a nikoliv evropských témat, a neplní tak mocenskou funkci – zvolení poslanci mají jen omezený vliv na sestavování evropské vlády (respektive Komise). Eurostrany také dle autorů nezprostředkují legitimitu pro závazná rozhodnutí a neslouží ani jako líheň vůdčích osobností evropské integrace. Kromě nenaplnění těchto klasických státně-politických kategorií publikace upozorňuje, že Unie resp. její vedení nevyvodilo odpovídající závěry z výstupů dalšího standardního demokratického nástroje – tedy referenda (např. příběh ústavní smlouvy či Irska a Lisabonské smlouvy). Nefunkční v očích autorů zůstává i evropská občanská iniciativa.

Kapitola dále pokračuje popisem fungování Evropské komise a jejího ovlivňování zájmovými skupinami, přičemž tyto zákulisní praktiky jsou opět nazírány jako nemalý problém demokratického rozhodování v EU. Nabízí se však otázka, o kolik jsou tyto praktiky silnější než na úrovni národních států? Osvěžujícím popisem je pak vysvětlení spíše sociálně-psychologického konceptu „groupthink” a jeho trefná aplikace na rozhodování v rámci EU a zajímavá úvaha nad tím, zda se prostřednictvím kohezní politiky nevytváří spojení mezi Komisí a jednotlivými regiony, které obchází národní státy. Na závěr je představena vize (model), která by mohla vzniknout evropská federace, v lecčems – čistě technicky – připomínající příběh vzniku Spojených států amerických a přijetí jejich ústavy. K integračnímu jádru postupujícímu touto cestou by se mohly postupně přidávat další státy, které by akceptovaly ústavu nového celku a prošly by pečlivým screenin-gem. Tento postup vidí autoři jako demokratičtější než současný stav plíživého a někdy ne plně legitimizovaného předávání kompetencí ze strany národních států na bruselskou úroveň, nezamýšlejí se však také nad velkým odstředivým potenciálem takového kroku.

Pokud přijmeme výchozí předpoklad autorů o možnosti srovnávání státního uspořádání se strukturou EU, je třetí kapitola solidním zhodnocením odlišností a z nich vyplývajícího demokratického deficitu v EU. Osobně však pokládám takový předpoklad jako poměrně prohibitivní. Také se podle mého názoru v této partii přímo nabízela aplikace přístupu školy teorie veřejné volby (zvláště vzhledem k institucionálnímu zázemí autorů). Nelze vysvětlit například nízkou účast v evropských volbách či obecně velmi nízký zájem občanů o evropskou integ-

raci (rozhodování voličů při volbách do EP je ovlivněna primárně vnitropolitickými tématy – s. 68 či 73) racionální ignoranci? Pokud by občan-volič porovnával náklady zjišťování dodatečných informací o EU a reálnou šanci, aby jeho hlas (podpis v evropské občanské iniciativě, kandidatura do EP...) něco změnil, docházíme k poměrně robustnímu vysvětlení současného stavu evropské veřejnosti (na něj upozorňují i sami autoři – viz např. s. 71 nebo 82).

V následující čtvrté kapitole jsou nastíněny hlavní motivace a úskalí evropské integrace v minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Co se týče historických motivací, je na úvod řečeno to, co bylo částečně zmíněno již ve druhé kapitole. Mezi cíle současné EU pak autoři zařazují vyjednávací sílu spojených 28 států na globálním poli, ne zcela naplněnou snahu o vyrovnávání rozdílů mezi regiony, obhajobu svobodného a demokratického uspořádání v Evropě a v neposlední řadě také vzájemnou solidaritu mezi státy. Dále kapitola pokračuje diskusí různých scénářů vývoje současné krize s jejich důsledky pro další směřování Evropy. Je správně podotknuto, že některé země se díky flexibilnějším trhům práce i odvážnějšímu politickému jednání vrátily na trajektorii růstu, zatímco jiné (hlavně jižní) státy se s krizí vypořádávají hůře. Taktéž autoři správně připomínají, že Německo i z historických důvodů není a nebude ochotné akceptovat růst cenové hladiny (inflaci) výměnou za snížení reálných státních dluhů ostatních států, takže v blízké budoucnosti není samozřejmě možné očekávat nějaké skokové ozdravení evropských veřejných financí. Při širším pohledu do budoucnosti je viděna hlavní překážka v dokončení evropské integrace – podle autorů tedy vzniku federace (s. 153) – v nedostatku vůdčích osobností v evropské politice a v slabosti politických elit členských států, prosazujících hlavně národní zájmy, což se projevilo zvláště během krize v eurozóně. Pro myšlenku federace pak hledá kniha oporu i v úryvcích z Hayekova díla *Cesta do otroctví*. Tento cíl však podle mého názoru není zcela naplněn. Hayek i podle autorů zcela jasně upozorňuje na nutnost dodržování principu subsidiarity, v čemž současná EU selhává. Podle mého názoru není žádný důvod se domnívat, že by při technokraticky vedené proměně Evropské unie ve federaci došlo k žádoucí změně.

Hayek také zmiňuje nutně omezenou možnost solidarity, která panuje mezi obyvateli rozdílných zemí. Ta opět zcela samozřejmě a přirozeně vyplývá z existence národních identit občanů, avšak na evropském poli není dostatečně zpřítomněna. Kapitola je uzavřena prognózou možných budoucích obtíží spojených s multikulturalismem, rostoucími náklady evropského sociálního modelu či rostoucí globální konkurencí, v níž si Evropská unie zhoršuje svou pozici osamocným lpěním na boji proti globálnímu oteplování. S ním jsou spojeny zvyšující se nároky na energetickou úspornost a alternativní obnovitelné zdroje, což znamená pro evropský průmysl ve spojení s vysokými daňovými odvody ohromný konkurenční handicap. Lze souhlasit i s postřehem autorů o marginálním globálním dopadu takovéto evropské politiky v současnosti.

Samotný závěr je napsán originální formou, jejímž prostřednictvím se autoři vyjadřují na základě předchozího výkladu k některým veřejně diskutovaným tezím. Například se věnují nemožnosti či nutnosti možného vzniku jednotné evropské federace, roli eura v integračním procesu, příspěvkem Unie k dosažení míru či úvahám o možném pokračování integrace jak směrem zpět k volnějšímu svazku např. ve formě tzv. vícerychlostní Evropy, tak i směrem k jednotnému evropskému federálnímu státu.

Kniha Evropské křižovatky naplnila očekávaný cíl poskytnout čtenáři zaslíbený pohled na procesy, které v současné EU-28 probíhají. Činí tak v uměřené a střízlivé podobě, bez představy o dějinné nutnosti a deterministických náhledů. Obsahuje pohled zdravě kritický, který jde hlouběji než stále se opakující příběhy o žárovkách a pomazánkovém másle. Neváhá současně připomenout i skutečné úspěchy evropské integrace, které jsou nepopíratelné a mezi něž skutečně náleží například jednotný vnitřní trh, který vznikl i dobrým fungováním evropské administrativy.

Jak se někdy v případě kolektivního díla vícera autorů stává, objevují se v eseji občas i některá protichůdná tvrzení. Např. na straně 118 se konstatuje, že není znám cíl či podoba, ke kterému integrace směřuje, avšak na straně 153 se uvádí jako budoucí „oficiální varianta“ vytvoření evropské federace. Není také jasné, zda hospodářskou krizi berou autoři jako katalyzátor integrace (s. 124) či jako její omezení (s. 132). Co se týče stylistiky, tak je nutné mít na paměti, že ač může znamenat pro autory substitut obsahové náplně knihy, pro čtenáře je v každém případě jejím komplementem. Základní linii eseje by tak slušelo více konzistence – v některých kapitolách se čtenář trochu ztrácí a některé skutečnosti jsou až příliš často opakovány. Další výtku, snad spíše subjektivního rázu, pak směřuji na používání nezodpovězených otázek v textu. Jejich vhodné použití může esej jistě osvěžit, ale pokud je jich používáno příliš (např. v počtu 5 otázek jdoucích po sobě – s. 132), působí spíše rušivě až únavně. Ocenit je však třeba použitý jazyk, který se nesnaží znít za každou cenu „světově“, jak se často v obdobných textech stává, a rozhodně jej nelze označit za nudný či suchý. Jak ale z výše nastíněného vyplývá, zmíněné nedostatky nejsou zásadního rázu a rozhodně čtenáři nebrání získat poučení a inspiraci z dalšího hodnotného příspěvku do české diskuse o směřování evropské integrace.

